

Hengelo

toen&nu

JAARGANG 48 FEBRUARI 2023

is een tweemaandelijks uitgave van de
Stichting Oald Hengel en het
Museum Hengelo.

Beekstraat 51, 7551 DP Hengelo Ov.,
telefoon 074 - 259 42 16,
e-mail: info@museumhengelo.nl
www.museumhengelo.nl
www.twitter.com/museumhengelo
IBAN: NL30 RABO 0104 7906 52
BIC: RABONL2U

Openingstijden museum:

Maandags gesloten
Dinsdag en vrijdag van 13.00-17.00 uur
Zaterdag van 14.00-17.00 uur

Bestuur:

Voorzitter: Han van der Meer
Penningmeester: Dieke Kok
Secretaris: vacature
Lid: Han de Gruil
Lid: Karel Sloodstra

Email: directie@museumhengelo.nl

Redactie:

Sjoerd van der Meulen, hoofdredacteur
Netty Bakker, Rob Hillhorst, Gerda Nater
e-mail: redactie@museumhengelo.nl
Fotoredactie: Bert Schuite
email: bschuite@museumhengelo.nl
tel. 074-2429574

Donatie:

Jaarlijkse donatie € 25,00 (buiten Hengelo
€ 29,50. Buitenland binnen Europa € 45,00 of
€ 60,00 buiten Europa)
Donatie inclusief periodiek 'Hengelo toen&nu',
exclusief deelname aan
excursies, bijeenkomsten werkgroepen.
Losse nummers Hengelo toen&nu: € 4,50

Opzegging donateurschap dient
schriftelijk of per email te geschieden
uiterlijk in de maand november,
email: administratie@museumhengelo.nl

ISSN-nummer 1876-4606

© Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotokopie, microfilm of op
welke andere wijze ook, zonder
voorafgaande toestemming van de uitgever.

Kopij voor het volgende nummer moet,
bij voorkeur via e-mail, uiterlijk maandag
28 februari 2023 bij de redactie binnen zijn.

Oplage: 1500 exemplaren
Opmaak: Twentie design en dtp, Hengelo
Druk: Drukkerij Roelofs, Enschede

MUSEUM
HENGELO

Van de redactie

Geschiedenis gaat heel vaak over waardering. Zo is Willem, de Zwijger, van Oranje nog steeds de grote held en is Napoleon in onze geschiedenisboekjes de boeman. Dat we aan hem een behoorlijke wetgeving en een burgerlijke stand te danken hebben en dat zijn broer Lodewijk Napoleon ons land heeft klaargestoomd voor een koninkrijk vergeten we meestal.

In onze eigen stad is het vooral C.T. Stork die met de eer gaat strijken. Een man als Wolter ten Cate heeft dan een straatnaam gekregen, maar daarmee is het wel afgelopen. Toch is hij het die in het dorp Hengelo de textiel een impuls heeft gegeven en daarmee het fundament heeft gelegd voor de latere industrialisatie en de groei van het dorp.

In dit nummer komt Wolter ten Cate even terug, of beter gezegd, zijn portret. Er zijn een paar van in omloop. Annette Evertzen probeert de geschiedenis van deze portretten te achterhalen. Zijn ze alle drie het werk van één schilder, is er één echte en zijn er twee kopieën en als dat zo is, welke is dan de echte? Vragen, vragen en nog eens vragen. Zij doet het in dit nummer uit de doeken.

Sjoerd van der Meulen

In dit nummer

Familie Falkmann, gezichtsbepalend in horeca.....	3
Speuren naar schilder portret Wolter ten Cate	9
Lambertus Kok overleefde kamp Neuengamme niet.....	15
Geschiedenis Erve Drilsholten.....	19
De markergrenzen van Hengelo.....	24
Willemstraat, een van de oudste straten	27
Programma Herdenking April-meistaking	31

Bij de voorpagina:

Een foto van een hotel zoals er in de jaren 50 en 60 zoveel waren te vinden in Nederland: het Wapen van Hengelo aan de Deldenerstraat. De gasten waren over het algemeen handelsreizigers en vertegenwoordigers die Nederland doorkruisten.

Vanaf 1946 werd het hotel uitgebaat door Trui Falkmann-Olthuis, weduwe van de eigenaar van hotel-café-restaurant Falkmann aan wat nu het Burgemeester Jansenplein heet. Dat etablissement was in handen gekomen van een zoon uit het eerste huwelijk. Trui bleef er nog een paar jaar werken maar koos er toen toch voor in een eigen zaak aan de slag te gaan. Dat werd het Wapen van Hengelo. Tot in de jaren 80 bleef de familie Falkmann de scepter zwaaien in het horecabedrijf.

In dit nummer het verhaal van deze horecafamilie, die in naam verbonden is geweest aan tal van bedrijven. En zelfs nu nog is er een zaak waar een Falkmann aan het roer staat: Paviljoen de Ontmoeting in het Prins Bernhardplantsoen.

Voor onze activiteiten: zie www.museumhengelo.nl

Leden van de Familie Falkmann floreerden in ondernemerschap en maatschappelijk engagement

Bedrijvigheid in de twintigste eeuw in Hengelo

tekst Wil Zwienenberg

De familie Falkmann komt van oorsprong uit Duitsland, uit de omgeving van Gronau. Welke beroepen de Falkmanns daar uitoefenden is niet bekend, maar in Hengelo geven ze blijk van grote ondernemersdrift, met een gerichtheid op vernieuwing en interesse in trends en ontwikkelingen op verschillende vakgebieden.

Bakkerij Frits Falkmann

De bakker Frits Falkmann uit Hengelo (1885 – 1965) trouwde in 1916 met Marie Hoijtink uit Groenlo. Zij gingen wonen en werken in een bestaand pand aan de Steynstraat nummer 13. Dat langwerpige pand had bakker Lambertus Meiboom in 1901 laten bouwen als bakkerij, bakkerswinkel en woonhuis.¹ Aan de voorkant was een vriendelijk ogende etalage van de bakkerswinkel en rechts daarvan de ingang met een paneeldeur met drie lange ruiten.

Het middengedeelte was het woonhuis met een etage met de slaapkamers. Het achterste ruime gedeelte was de bakkerij, die doorliep tot aan de Reitzstraat.²

Frits en Marie kregen elf kinderen. De eerstgeborene in 1917 wordt naar zijn vader genoemd. Willy (1924 -2003), de zesde in de rij, wordt lid van de Culturele Raad in Hengelo. Johan heeft een tijdje een fietsenzaak gehad aan de Anthoniusstraat. Gijs (1932) is de laatste in de kinderrij. Hij heeft nog een heel vroege herinne-

Foto's rond 1920, links Frits Falkman, rechts zijn vrouw bij de winkel deur en twee van hun kinderen in de straat

Foto uit 1945, gemaakt tijdens een feestavond voor de inwoners van de Weemenstraat en Steynstraat

ring aan de bakkerijwinkel, wanneer hij als kleuter op de toonbank zit met een grote pot snoep naast zich.³

In de eerste helft van de twintigste eeuw kwamen de coöperaties sterk in opkomst. Frits sr. ging eind jaren dertig werken bij de R.K. Coöperatie Volksbelang U.A. aan de Weemenstraat 14, op de hoek met de Steynstraat. Deze coöperatie had een grote bakkerij die doorliep tot aan de Cronjéstraat.⁴ De ovens werden gestookt met takkenbossen, die door boeren gebonden werden aangeleverd.

Frits werd bij de coöperatie aangesteld als chef bakker, wat voor het grote gezin Falkmann zekerheid betekende.

Frits sr. was ook banketbakker en maakte prachtige figuren van suikergoed die in de etalage van de coöperatie werden uitgesteld. De familie kan zich nog de kerststal herinneren, compleet met de heilige familie, herders en vee.

De R.K. Coöperatie Volksbelang U.A. had een dependance aan de Deldenerstraat en met een Ford werden het brood en banket vervoerd. Gijs, de zoon van Frits sr. mocht voorin meerijden, naast de knecht.

De familie Falkmann bleef wonen aan de Steynstraat 13. In de winkel vestigde zich een kapper en weer later

werd de winkel omgebouwd tot woonhuis van de Falkmanns.

Toen er woningen kwamen achter het zorgcentrum Backenhagen, verhuisden Marie en Frits Falkmann-Hoijtink daar naar toe. Frits Falkmann heeft tot zijn pensioen gewerkt als chef bakker bij de Coöperatie en is 82 jaar geworden.

1945 - in het midden Bakker Frits Falkmann achter hun huis en bakkerij aan de Steynstraat, met vanaf links zijn vrouw, Gijs en Herman Nijhof. Achter het huis een 'muizenkooi' aan de muur

Voor Hotel Falkmann aan de Marktstraat. Achterste rij, vanaf links: Johan Falkmann, Anne Kotman, Jantje Niers, ?, Frans Falkmann en zijn vrouw Dora, Willy Falkmann, Lies?, ?, en Theo Falkmann. Onderste rij: Jootje ?, Marcel Falkmann, Gijs Falkmann, ?, Trees Falkmann, Hetty en ? Falkmann. Links kijkt toe mevrouw Gruiters (uit de Reitzstraat)

Herberg en Koffiehuis Falkmann

Frans Falkmann is een broer van de bakker. Ook hij is ambitieus en vestigde zich in 1872 als manufacturier aan het toenmalige Marktplaats, het huidige Burgemeester Jansenplein nr. 25.⁵ Het benedenhuis verhuurde hij aan de heren H. L. Smit en J. Klaassersz. Zij vestigden daar een boek- en kantoorartikelenhandel en de uitgeverij van het blad 'Twente'.⁶

Het pand, schuin tegenover het stadhuis, is groot en Frans zag meer mogelijkheden. In 1880 vestigde hij daar een herberg en koffiehuis. Zijn pand is dan een van de oudste zaken van Hengelo en Falkmann vestigt dan al het derde logement in dat pand (eerst Wilbrink en Kersting).

De Hengelose afdeling van de Koninklijke Marechaussee kreeg de bovenverdieping tot haar beschikking. Achter het pand waren stallen, waar, zo nodig, 25 paarden konden worden gestald.

Vrij snel kreeg Frans Falkmann vergunning om sterke drank 'in het klein' te verkopen. Deze vergunning was belangrijk voor hem, want de boeren uit de omgeving bezochten de veemarkt en gingen in Hengelo naar de kerk. De boerenrijtuigen met wit zeil werden geparkeerd voor het koffiehuis, waarna de gasten koffie en een borrel dronken in de gelagkamer. Door de jaren heen werd de voorgevel van het koffiehuis aangepast. In 1909 bracht aannemer Gerard Ribberink in de voorgevel drie dakvensters en dubbele deuren aan.⁶

1956 in het Wapen van Hengelo aan de Deldenerstraat, Trui Falkmann- Olthuis exploitant van Het Wapen van Hengelo en haar stiefzoon Frans Falkmann, eigenaar van Hotel Falkmann aan het Burgemeester Janssenplein

Het koffiehuis van Falkmann is in Hengelo en omgeving een geliefd etablissement. In 1925 wordt tijdens de septemberkermis melding gemaakt van het optreden van het Twentsche humoristenduo 'Kooiker en Simonetti' en 'de bekende' pianist Enzerink. In 1931 draagt het pand de naam Hotel Falkmann en gedurende de kermisdagen treffen ingezetenen en oud- ingezetenen van Hengelo elkaar daar graag. In een grote, smaakvol versierde zaal werd gedanst bij 'pittige, maar beschaafde muziek van het Wolters strikje', terwijl de voorzaal was ingericht met gezellige zitjes.

De jaren daarna wordt het pand aan het Marktplaats flink gerenoveerd en worden de gelagkamer en zalen aangepast aan de tijd.

De zoon uit het eerste huwelijk van vader Falkmann, ook een Frans (F.A.F.) Falkmann, neemt, samen met zijn vrouw Maria Verduyn in 1916 de zaak over. Maria

De datum van deze luchtfoto is onbekend. Links van de Waterstaatskerk ziet u Het Wapen van Hengelo

Rond 1950, Het Wapen van Hengelo, links voor en rechts na de renovatie

overlijdt in 1918 tijdens de Spaanse griep.⁷ Frans hertrouwt zes jaar later met Trui Olthuis (1898 – 1969) en zij krijgen zes kinderen. Trui Falkmann-Olthuis heeft het vak als hotelier snel in haar vingers. Wanneer haar man in 1945 overlijdt neemt een zoon uit zijn eerste huwelijk de zaak over. Ja hoor, wéér een Frans Falkmann. Na zijn overlijden heeft zijn weduwe nog tot het einde van de jaren 60 het hotel bestierd. Theo Elschot die met zijn Rootie Tootie al de bar aan de achterkant van het pand huurde, begon toen in het hotel zijn restaurant Le Cygne (de Zwaan). Later werd het café 't Pleintje.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verblijft Trui Falkmann met haar zes kinderen en zuster Jozef van het Antoniusklooster in Gammelke, ver weg van het bedreigde centrum van Hengelo.

Trui Falkmann maakt zich in 1946 los van Hotel Falkmann en gaat met hulp van de eigenaar N.V. Hengelosche Bierbrouwerij het hotel 'Wapen van Hengelo' aan de Deldenerstraat exploiteren. Daar gaat zij met haar zes kinderen wonen op de eerste etage.

Falkmann op het Hotel 'Het Wapen van Hengelo'

Het Wapen van Hengelo was een hotel-, café- en restaurantbedrijf. Dit etablissement aan de Deldenerstraat 24 werd eerder geëxploiteerd door Vergeer, Bisschop en Stokkers. Trui Falkmann renoveerde het pand, waarna het Wapen van Hengelo een goed lopend hotel restaurant werd. Eigenaar was de Hengelosche bierbrouwerij.

Trui werd vanaf het begin voortreffelijk geholpen door haar twintigjarige zoon Tonny. De jongere zoon Marcel (1930) ging stage lopen in andere hotels om opgeleid te worden in het hotelvak. Hij liep stage in hotel-restaurant Carelshaven in Delden, Dolce in Denekamp en Hotel 't Lansink en het Amstelhotel in Hengelo.

Toen Marcel klaar was met zijn stages, kon Tony op eigen benen gaan staan en werd hij eigenaar van de Keizerskroon aan het Marktpllein in Borne.

In 1957 ging Marcel Falkmann samenwerken met zijn moeder en in 1961 nam Trui Falkmann afscheid als hoofdhurder van het Wapen van Hengelo. Zij was 63 jaar en ging wonen aan de Dennenbosweg. In 1971 betrok zij een woning in de binnenstad.

Marcel trouwde in 1961 met Annie Bouwmeester en zij gingen ook wonen in het hotel aan de Deldenerstraat. Annie was gediplomeerd verpleegkundige en schooldde zich om in de horeca. Daarvoor liep zij stage in verschillende hotels, zoals bij Hotel de Zwaan in Delden. Het Wapen van Hengelo was een geliefd hotel-restaurant aan een invalsweg van Hengelo. In het restaurant lagen op de tafels Perzische tapijtjes en er werd gedekt met echt zilver. Het café met buitenterras aan de voorkant gaf het hotel een open karakter. Het hotel werd vooral geboekt door vertegenwoordigers voor AKZO en de techniek- en metaalindustrie in Hengelo en in de zalen werden bruiloften, feesten, vergaderingen en bridgebijeenkomsten gehouden. Een grote achterzaal kon in tweeën worden gesplitst. Achterin deze zaal was een toneel, waaronder later een bar is gebouwd voor kleine gezelschappen. Op de eerste etage was een zaal voor diners voor maximaal 145 gasten. De hotelgasten hadden veel contact met elkaar bij de biljarttafel of in de bar.

Marcel en Annie Falkmann-Bouwmeester serveren gerechten vanuit hun partycenter tijdens een feest

Het hotel had drie vaste medewerkers (obers) en Dorien Damman en Truus Boevink werden door de jaren heen trouwe medewerkers in het huishouden van de familie Falkmann.

In de jaren 80 zijn Marcel en Annie Falkmann gestopt met het exploiteren van Het Wapen van Hengelo. Een deel van de accommodatie werd afgekeurd door de brandweer en de eigenaar wilde de kosten van renovatie niet op zich nemen. Marcel en Annie Falkmann:

“Al met al was het een zwaar leven, niet alleen omdat voortdurend het zilverwerk gepoetst moest worden. Maar we zijn ook trots dat wij zo’n mooie zaak van het Wapen van Hengelo hebben gemaakt.”

Martin Kamp nam het Wapen van Hengelo over en het etablissement werd een discotheek. De Bhagwanbeweging heeft ook nog een periode in het pand verbleven.⁸

In 1991 vond er een overdracht plaats van de handelsnaam “Het Wapen van Hengelo B. V.” aan F. H. Weijschedé, voor het Vereenigingsgebouw van de Koninklijke Machinefabriek Stork B.V. Vijfentwintig jaar baatte de familie Weijschedé het Wapen van Hengelo aan de Berfloweg uit.

Marcel en Annie zijn toen vanuit hun woonhuis aan de Helmerstraat een goed lopende partyservice begonnen. Echter moesten zij daar in 1986 mee stoppen, omdat Marcel zijn gezondheid dit drukke bestaan niet meer toeliet. Hij was toen 53 jaar oud.

Het echtpaar vindt het bijzonder dat de naam Falkmann nog steeds aanwezig is in de Hengelose horeca; Clemens Falkmann is de uitbater van Paviljoen De Ontmoeting in het Prins Bernhardplantsoen.

Willy Falkmann, lid van de Culturele Raad, De Gildebreders en bestuurslid van de Houtmaat

Willy Falkman (1924-2003), zoon van de bakker aan de Steynstraat, was vanaf 1943 actief als vrijwilliger en regisseur bij toneelgezelschap De Gildebreders en zette zich in voor andere toneelverenigingen. Hij was jeugdleider van de de katholieke arbeidersjeugd, de Kajotters. In 1953 trouwt hij met Nel Verwei. De Twentsche Courant Tubantia omschrijft Willy Falkmann als ‘een echte doener, die eeuwig en altijd op pad was met zijn brommer... en elke minuut van zijn leven kon invullen’. Vanaf 1977 was Willy Falkmann lid van de Culturele Raad in Hengelo (sectie theater) en bestuurslid van de Stichting Woon- en Werkrumten voor kunstenaars in Hengelo. Vanaf 1958 was hij bestuurslid

van De Houtmaat, leidde verschillende kerkkoren en kreeg acteer- ‘rolletjes’ in tv-series.

Willy Falkmann zat nooit stil, ook niet toen hij in verband met een longziekte 24 uur per dag zuurstof nodig had. Op zijn brommer en met een zuurstoftankje in een tas bleef hij zijn afspraken nakomen.

In 2001 werd hij ‘Gelet op de aard, de intensiteit, de duur en de maatschappelijke relevantie van de activiteiten’ door burgemeester Frank Kerckhaert benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Willy Falkmann

Willy Falkmann benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Met dank aan:

Marcel en Annie Falkmann-Bouwmeester, Caeciel en Peter Gerrits-Falkmann en Gijs + en Nardie Falkmann.

Noten en bronnen:

1. Het huis aan de Steynstraat 13 door Jos Schwertasek beschreven in Hengelo toen & nu juni 2019
2. De bakkerij van Falkmann, met een ingang aan de Reitzstraat, werd vanaf de jaren dertig gebruikt door onder ander Guitink met een soort kringloopwinkel en Jansema met zijn motoren
3. Gijs Falkmann overleed in 2021
4. Via de coöperatie konden producenten (vooral boeren) en consumenten zich verenigen en zo gezamenlijk doelen bereiken die voor elk individu onbereikbaar zouden zijn geweest, vooral op het gebied van investeringen. Wereldwijd zijn vele coöperaties actief. Zie ook Hengelo toen & nu, juni 2013, Het snoepje en het stoepje’
5. Het huidige Bier- en Eetcafé ‘t Pleintje
6. H.L. Smit vestigde zich later aan De Telgen met Drukkerij Smit, welke in 1971 failliet ging
7. Spaanse griep, een pandemie van 1918 tot 1920
8. Bhagwan is een in de jaren zeventig opkomend op meditatie en oosterse spiritualiteit gebaseerde beweging

studio beerens
de beeldmakers

Fotografie
Multimedia
Internetproducties

www.studiobeerens.nl

Kijk voor Speurneuzen digitaal op

www.museumhengelo.nl

THIJERT
bloemsierkunst

Deurningerstraat 106 - Hengelo.
Telefoon: 074 - 291 65 31 Fax: 074 - 243 12 90

- Boeketten • Kado-artikelen
- Interieurbeplantingen • Hydrocultuur

info@thijert.nl www.thijert.nl

Hubo
Hackfort

Bergweg 9-13
7557 BS Hengelo
074 291 89 07
hengelonoord@hubo.nl

#Hubohelpt

HERENSALON
KAPSALON BEERLAGE

SINCE 1941

BEL VOOR EEN AFSPRAAK: 074- 291 46 21
Oldenzaalsestraat 235 - Hengelo (ov) - info@kapsalonbeerlage.nl - www.kapsalonbeerlage.nl

VAN HEEK
Schilderwerken

**Met Van Heek komt
't goed in de verf**

- schilderwerken
- wandafwerking
- beglazingen
- betonrenovatie

Van Heek Schilderwerken B.V.

Enschedesestraat 186 7552 CL Hengelo (O) • Tel.: 074 - 291 30 23 • Fax: 074 - 291 03 44
Internet: http://www.vanheek.nl • E-mail: schilderwerken@vanheek.nl

Een afscheid dat bij ú past

Bel bij een overlijden:
074 30 30 290
(24 uur per dag, 7 dagen in de week bereikbaar)

Wij verzorgen ook het afhandelen van uw uitvaart-verzekering(en) ongeacht waar u verzekerd bent.

Hans Wachtmeester
Uitvaartverzorging
Deurningerstraat 32, 7557 HG Hengelo
info@hanswachtmeester.nl • hanswachtmeester.nl

wonen
slapen
textiel

Brok
INTERIEUR

www.brokinterieur.nl

De portretten van Wolter ten Cate: Wie schilderde Wolter-oom en wanneer?

Tekst: Annette Evertzen

Wolter ten Cate (1701-1796) was in zijn tijd een belangrijke Hengelose textielhandelaar en Doopsgezind voorganger. Hij richtte bedrijven op voor linnen, damast, bombazijn en Hengelo's bont. Vooral met dit Hengelo's bont zette hij Hengelo op de kaart. Het was die textiel die later onder anderen C.T. Stork naar Hengelo lokte, die er ook een fabriek voor bontgekleurde textiel begon. Tijdens zijn leven liet de kinderloze Wolter ten Cate een of meerdere portretten schilderen die naar zijn erfgenamen gingen, een neef en twee nichten: Matheus ten Cate, Jenneken ter Horst-ten Cate en Jenneken Dijk-ten Cate. De schilderijen bleven generaties lang in bezit van de families Ten Cate, Ter Horst en Dijk hangen, waardoor Wolter-oom, zoals hij in Doopsgezinde kring werd genoemd, bijna lijfelijk bij hen aanwezig was.²

Zijne beschikkingen over zijne nalatenschap bepaalden zich, met uitzondering van eenige vermaken, tot zijne naaste bloedverwanten, die zich in drie takken verdeelden, onder welke ook nog, bij ieder afzonderlijk, zijn bovengemeld borstbeeld levens grootte in schilderij berust.

De portretten hangen nu in het museum Hengelo (twee stuks) en het Catharijneconvent in Utrecht.

De portretten worden toegeschreven aan een schilder die onder verschillende namen bekend is, maar volgens de burgerlijke stand heette hij bij overlijden Frans Menninghausen, 'fijnschilder', geboren in het Duitse Vreden als zoon van Jan Hendrik Menninghausen en Elizabeth Brevink. Hij stierf in 1827 in Enschede op 78-jarige leeftijd; een partner wordt niet vermeld.

Het eerste portret: boeken en doeken

Omdat ik bezig ben met een boek over Wolter ten Cate kreeg ik archiefmateriaal te zien waarin zich een uitgebreide briefwisseling over twee van de portretten bevond. Er waren veel onduidelijkheden en verwickelingen, maar dankzij dit archief en

Wolter ten Cate: Het eerste portret hangt in het Catharijneconvent in Utrecht¹

originele schenkings- en bruikleenformulieren lukte het om de levensloop van het portret dat nu in Utrecht hangt sluitend te reconstrueren. Wolter ten Cate wordt hierop afgebeeld in zijn dubbele functie als textielhandelaar en prediker. Dit portret hing bij de familie Ten Cate, directe nazaten van een zus van Wolter ten Cate die zelf ook met een Ten Cate gehuwd was.

De andere portretten, die in Museum Hengelo hangen, roepen nog vragen op en door dit artikel hoop ik tips van lezers te krijgen die me verder kunnen helpen met mijn speurtocht. Want een speurtocht is het wel: zoeken naar schilderijen, naar papieren, met

Wolter ten Cate: Het tweede portret hangt in Museum Hengelo

een zaklantaarn naar signeringen. Schilderijen van de muur halen om te kijken of er brieven achterop zitten die meer duidelijkheid kunnen geven... Verschillende mensen hebben hierbij geholpen.

Het tweede portret: doeken

Het tweede portret, met de witte rollen linnen, hing bij de familie Ruttink-Hulshoff Pol in Zwitserland. Na restauratie en het maken van een kopie voor henzelf, werd het schilderij in 1982 geschonken aan de Doopsgezinde gemeente Hengelo, inmiddels al ruim tien jaar gefuseerd met de Enschedese gemeente tot Doopsgezinde gemeente Oost. Uitdrukkelijke bepaling bij de schenking was dat het schilderij in Hengelo moest blijven. Het jaar daarop ging dit portret in bruikleen naar het Hengelose museum, toen kerk en predikantswoning werden verkocht. Voor zover is het duidelijk. Maar hoe kwam de familie Ruttink-Hulshoff Pol aan het schilderij? Zij behoorden niet tot de oorspronkelijke erfgenamen. Mogelijk is dit het schilderij van de familie Ter Horst dat in 1937 nog ergens in deze familie hing, namelijk in Groningen bij de weduwe van uitgever Eduard Benjamin ter Horst. Dit echtpaar kreeg geen kinderen, dus mogelijk ging het schilderij terug naar Hengelo, naar een nicht: mevrouw Hulshoff Pol-ter Horst, grootmoeder van

de Ruttinks. Het lijkt een logische verklaring, ook omdat de familie Hulshoff Pol een bedrijf had dat een voortzetting was van twee oorspronkelijk door Wolter ten Cate opgerichte bedrijven. Maar, de beschrijving van dit Groningse schilderij klopt niet met het Ruttink-schilderij: in het Groningse schilderij zou Wolter ten Cate de hand bij de opengeslagen bijbel hebben, terwijl het schilderij van de familie Ruttink alleen doeken en geen boeken bevat. De informatie over die hand bij de bijbel komt van een Hengelose Ter Horst, die mogelijk het Groningse exemplaar nooit gezien heeft, maar wel schilderij nummer één (het Utrechtse schilderij), dat lang in de Doopsgezinde kerk in Hengelo hing. Mogelijk heeft dit haar verward, maar het kan ook dat het schilderij dat oorspronkelijk van de Ter Horsten was, nog steeds ergens in die familie rondzwerft.

Het derde portret: doeken en boeken

Het derde schilderij, met op de voorgrond doeken – enkele met het Hengelo's bont – en achter Wolter ten Cate grote boeken, roept nog meer vragen op. Net zoals het eerste schilderij, is het afkomstig van de familie Ten Cate. In 1987 werd dit geschonken aan de Gemeente Hengelo die het in 2009 in bruikleen gaf aan het Hengelose museum.

Wolter ten Cate: Het derde portret hangt ook in Museum Hengelo

Maar hoe komt de familie Ten Cate aan twee schilderijen? Is dit het derde schilderij, dat de familie Dijk oorspronkelijk had? Het is het enige gesigeneerde schilderij, maar rond die signering zijn ook enkele vraagtekens. Het belangrijkste vraagteken: achterop het schilderij is geschreven dat dit werk in 1792 is geschilderd door Menninghausen, maar tegelijk wordt ook Wolters sterfdatum in 1796 vermeld. De signering is dus van na Wolters overlijden, maar geldt dat ook voor het schilderij? Zo ja, wie is dan de schilder?

Bij de briefwisseling in het archief van Museum Hengelo zitten ook verschillende brieven van F.H.J. ten Cate, destijds wonend aan het Maïspad in Hengelo. Hij is geen directe familie van Wolter ten Cate, maar was wel betrokken bij de overdracht van alle drie schilderijen. Als de familie Ten Cate het tweede schilderij aan de Gemeente Hengelo schenkt, staat hij zelfs op de foto van de overdracht en wordt hij abusievelijk als nazaat genoemd. Wat verklaart zijn betrokkenheid? Heeft hij een functie binnen de Doopsgezinde Gemeente, of binnen de stichting 'Oald Hengel', de voorloper van het museum?

In oude kranten en boeken en bij de doopsgezinde gemeente Borne staan foto's van een portret van Wolter ten Cate. De foto's lijken op het eerste schilderij dat in het Catharijneconvent hangt, maar er zijn verschillen. Het kunnen kopieën zijn, maar het originele schilderij is verschillende malen overgeschilderd. Het kan dus ook gaan om versies van het originele portret zoals het er uitzag voordat het Utrechtse museum dit liet restaureren.

Het zal ondertussen wel duidelijk zijn dat dit een ingewikkelde puzzel is. Verschillende nazaten hebben geen stukjes kunnen aandragen om dit op te lossen. Mogelijk lukt het één of enkele lezers – nazaten, kunstkeners, historici of creatieve denkers - wel. Heel graag reacties naar: aeventzen@xs4all.nl

Noten:

1. Catharijneconvent: Foto Ruben de Heer. Fotoarchief museum Hengelo.
2. Rusburg, B., p. 24

Filmprogramma rondom April-meistaking

Dit jaar is het 80 jaar geleden dat Nederland massaal in verzet kwam tegen de Duitse bezetter, toen die alsnog de Nederlandse legerofficieren opriep zich te melden voor krijgsgevangenschap. Het begon met een staking bij de machinefabriek van Stork, maar als snel breidde de actie zich uit over Noord- en Oost-Nederland. Toen ook melkrijders zich aansloten dreigde de voedselvoorziening in het gedrang te komen. Voor de Duitsers reden hard in te grijpen en met geweld het verzet de kop in te drukken.

In het kader van de herdenking van deze historische gebeurtenis worden in het museum in twee voorstellingen vijf films over de Tweede Wereldoorlog vertoond.

De films zijn:

1. Een interview met oud-burgemeester Kerckhaert over de bombardementen op Hengelo.
2. Een documentaire gemaakt door A. Mantel tijdens de Tweede Wereldoorlog in Hengelo over de bevrijding van de stad in april 1945 en de vieringen in 1958 met 'Hengelo Herrezen'.

3. Film van de VideoFilm Club Hengelo over de Herdenking in 2018 van de April-meistaking. Twee lezingen waarin feitelijk historisch wordt teruggekeken op de organisatie en impact van die staking in 1943. Verder een interview met de kleindochter van ir. F.M. Loep, Brita Röhl. Marinus Loep werd op een onbekende plek door de Duitsers doodgeschoten, omdat hij een van de bedrijfsleiders van Stork was. En als zodanig werd hij verantwoordelijk gesteld voor de staking.
4. Journalist Maartje van Weegen gaat bij Stork 50 jaar na de April-meistaking in gesprek met vier mensen die persoonlijk betrokken waren bij de staking in 1943: de telefoniste van Stork, Femy Hoogeboom-Efftink (1916-2013), Johannes Ballinga, Piet Jonker en Dirk Bakker.
5. De film 'Wally van Hall, bankier en verzetsleider' toont hoe en door wie het verzetswerk werd georganiseerd en betaald.

De voorstellingen zijn:

Woensdag 12 april 19:30 uur

Vrijdag 21 april 14:30 uur

Wie, wat, waar, wanneer?

tekst Wil Zwienenberg

In 1945 legde de elfjarige Janny Veneman de eerste steen van de noodschool op 't Kotte aan de Meijersweg, die een van de eerste nieuwe scholen in Nederland werd na de Tweede Wereldoorlog. Koningin Wilhelmina heeft deze school kort na de bouw bezocht. Evenals de omringende huizen werd de school gebouwd met stenen uit puinhopen in het gebombardeerde centrum. De school

en de huizen zijn wit geschilderd om het hergebruik van de honderden verschillende stenen te camoufleren. In de jaren negentig werd de school afgebroken en weer is het Janny Duncan-Venema die zich ontfermde over de eerste steen. Die hangt nu op het terrein van Museum Hengelo. Hierna werd daar de Moeder Teresakerk gebouwd. Deze kerk werd door brand vernield.

1945 - 1946,
de bouw van
noodschool 't Kotte.
Wie zijn deze
vakmannen,
metselaars?

Datum onbekend. Foto van de Eerste Hengelose Mondorgel Vereniging, EHMOV. Waarschijnlijk is deze foto gemaakt ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan. Wie herkent nog mensen op deze foto?

1948, Koninklijke Gym Vereniging Turnlust. Deze foto is gemaakt in Laren, bij de Bondswedstrijden voor gymnastiek. Staande 5e van links is de heer Lansink. Wie kan meer namen noemen?

Wilt u reageren: mail (redactie@museumhengelo.nl) of bel ons 's morgens van dinsdag tot en met vrijdag (074- 2594216).

Lezers reageren

tekst Sjoerd van der Meulen

Het verhaal over rijschool Kruidhof in het oktober- en decemбернаummer riep herinneringen op bij Nelly van Puijenbroek-Boevink. Zij schrijft ons: “Zoals dat gaat, als je Hengelo Toen en Nu leest, dan komen er allerlei herinneringen naar boven. Dit keer naar aanleiding van het artikel over autorijschool/taxibedrijf Kruidhof.

het gebeuren dat haar vader één van de chauffeurs opdracht gaf, ons naar het badhuis te brengen. Dat gebeurde beslist niet wekelijks; ik denk gedurende dat hele jaar hooguit drie keer. Maar je kunt je voorstellen, hoe vorstelijk we ons als 10-jarigen voelden in zo'n luxe taxi. Mijn vader had, vanwege zijn werk, een auto, maar dit was toch wel even iets heel anders.”

Rond 1955, dochter Irmgard Kruidhof voor de etalage van Kruidhofs Rijschool, hoek Dennenbosweg met de Achterhoeksemolenweg

Marinus van Rooij nam contact op naar aanleiding van de foto op de voorpagina van het decemбернаummer. Hij leverde de namen die bij de foto horen.

V.l.n.r.: agent Schildkamp, Sinterklaas (George van Amerongen), de palfrenier Horsseisenberg en op de bok Wilmink van de gelijknamige stalhouderij.

In de vijfde klas van de lagere school begon onze schooldag op donderdag om half negen bij het badhuis aan de Oldenzaalsestraat. Daar gingen we lopend naar toe en onderweg haalden we elkaar op. De laatste die ons groepje ophaalde was Irmgard Kruidhof. Meestal was ze klaar en liepen we door, maar een enkele keer moesten we even wachten. Als de tijd krap werd, kon

De identiteit van de laborante op de testafdeling van Dijkers in het decemбернаummer is snel achterhaald. “Die laborante op de foto ben ik,” mailt Gerda Heuvelman-van Praag ons.

Lambertus Kok, twee maanden Neuengamme was te veel

tekst drs. Johan Thüss

Lambertus Kok was lid van de CPN en een strijd bare arbeider. Hij werd niet tegelijk met zijn zeven partijgenoten gearresteerd. Toen de Hengelose agenten hem 's morgens vroeg wilden ophalen, bleek hij al om vier uur vertrokken te zijn naar het vliegveld Twenthe voor het uitvoeren van graafwerkzaamheden. Wel werd hij later, waarschijnlijk op het vliegveld, gearresteerd en met de andere zeven Hengelose CPN'ers opgesloten in kamp Schoorl. Als reden werd opgegeven dat hij antifascistische propaganda had verspreid.¹ De Sipo omschreef hem als een 'altes und sehr gefährliches Mitglied der CPN'.

Lambertus Kok, in het dagelijks leven Bertus genoemd, trouwde op 2 mei 1924 in Hengelo met de 19-jarige Dina Gezina Perik. Haar beroep was 'haspelster'². Ze woonden aan de Boekeloseweg nr. 156.³ Het echtpaar kreeg drie kinderen, Marrigje (1924), Johanna (1928) en Willem Lambertus

(1932). Bertus was lid van de Nederlandse Hervormde Kerk en Dina was Rooms-Katholiek opgevoed.

Kamp Schoorl (Van 26-6-1941 tot 18-08-1941)

In Kamp Schoorl hield men er een merkwaardige vorm van werkverschaffing er op na. De kampcommandant liet de gevangenen acht uur per dag zand sjouwen, van de ene kant van het kamp naar de andere. Dit verplaatsen gebeurde met emmers. De eerste vier uren waren de emmers nog licht te dragen maar daarna werden ze steeds zwaarder tot ze uiteindelijk loodzwaar werden. Was de berg te groot geworden, dan moest alles weer terug worden getransporteerd.⁴

Lambertus Kok

Zand verplaatsen met emmers in Kamp Schoorl

6.15 uur Nedemergen zijn op onderstaande tijden gearresteerd;

6.15 uur. Karol Jan Nijenkamp geb. te Hengelo(O.) 23 Maart 1899, lasser wonende Veldbleekstraat No 13.

6.20 uur Ytims Geerms Prins, geb. te Emmen, 22 Januari 1908, grondwerker, won. Heideweg No 98;

6.25 uur Machiel Paulus de Bruin, geb. te Maarlem, 14 December 1898, magazijn bediende, won. Berfleweg No 148;

6.30 uur Jan de Jenge, geb. te Emmen, 9 September 1895, van beroep sjuwer, wonende Bouleweg No 75;

6.35 uur Geert de Jeng, geb. te Scheterland, 16 Mei 1892, van beroep grondwerker, won. Krabbenbesweg No 33;

6.40 uur Gerrit Struik, geb. te Steenwijk, 30 Januari 1889, van beroep les ar beider, won. Dams Aanleg No 9, allen wonende te Hengelo(O.).

Lambertus Kek, won. Beeklescheweg No 156, kon niet worden gearresteerd, aangesien hij om 4 uur naar het vliegveld Twente was vertrokken. Bovenstaande personen bevinden zich onder bewaking in de theoriezaal.

7 uur. Den dienst overgegeven en overgenomen. In bewaring bij arrestanten: genaamd; Van Duren, Keesmaat, Menen, Speelman, Petman, Van der Werp, Jr., Veenstra, Van der Werp Sr., Derkink, en Visser.

Fabrieken Maschiner geen bijzonderheden.

Veel overgave; Veel overname;

Bezoek was niet toegestaan. Zo nu en dan werd er stiekem door het prikkeldraad met elkaar gesproken. Dat was levensgevaarlijk want de Duitse bewakers patrouilleerden intensief. Het beperkte contact met het thuisfront vond plaats via brieven en briefkaarten. Deze werden uiteraard wel door de kampleiding gelezen en eventueel gecensureerd.

Kamp Amersfoort (Van 18-8-1941 tot 18-11-1944)

Na kamp Schoorl werd ook Bertus Kok waarschijnlijk op 18 augustus 1941 naar Amersfoort gebracht waar hij tot 18 november 1941 verbleef.

Daarna werd hij, samen met zijn strijdmakkers Machiel de Bruin en Gerrit van de Struik, naar Hamburg, naar het hoofdkamp van het concentratiekamp Neuengamme, overgebracht.

Hengelo(O), gedeelte van Politierapport nr. 175
d.d. 25 juni 1941

Concentratiekamp Neuengamme (Van 19-11-1941 tot 12-1-1942)

Na de treinreis van een dag werd Bertus op 19 november 1941 in Konzentrationslager Neuengamme geïnterneerd.⁵

Bij aankomst in het kamp moesten de gevangenen al hun persoonlijke bezittingen in de 'Effektenkamer' afgeven. Daarna werd al het lichaamshaar afgeschoren en kreeg men een nummer op een zinken plaatje om de nek gehangen. Lambert kreeg het nummer 06655. Datzelfde nummer werd ook op de kampkleding genaaid. Kleding en schoeisel werden willekeurig verdeeld. Het kwam zelden voor dat een gevangene iets passends droeg. De persoonlijke gegevens werden in de 'politieke afdeling' geregistreerd. Dit ging dikwijls met mishandelingen gepaard. De eerste dagen na binnenkomst stonden de gevangenen onder quarantaine en werden ze nog niet aan het werk gezet. Wel moesten ze urenlang op appel staan.

De SS probeerde de morele en psychische weerstand van de gevangenen te breken door ze te vernederen en af te beulen. De omstandigheden in het kamp waren abominabel. De barakken zaten overvol, sanitaire voorzieningen waren ontoereikend en men had geen privacy. De dag was zo ingedeeld dat er nauwelijks een vrije minuut overbleef.⁶

Twee maanden later, op 12 januari 1942 om half vier in de middag, stierf Bertus Kok na psychisch en fysiek kapot gemaakt te zijn. Hij is gecremeerd en op 10 juni 1942 bijgezet op de begraafplaats Hamburg Ohlsdorf, graflokatie: Bi 69 Rh 46 no. 26 F 459.

Bertus Kok vond de dood door wat in het Duitse jargon 'Fleckfieber' werd genoemd maar in werkelijkheid door uithongering en uitputting in het concentratiekamp Neuengamme.

Ned. Ereveld te Hamburg Ohlsdorf vaknr. BP 730146
Zijn naam wordt vermeld op het Nationaal Ereveld te

Neuengamme. Stenen stapelen⁷

Loenen, op het Ned. Ereveld te Hamburg en op het Digitaal Monument van het concentratiekamp Neuengamme. Na de oorlog, in 1953, is zijn vrouw Dina Gezina naar Hamburg gereisd om het graf van haar man te bezoeken. Helaas heeft zij toen het graf niet kunnen vinden. Later, in de jaren zestig, heeft ze opnieuw een poging gewaagd en deze slaagde.

Dina is na de arrestatie van haar man zeker twee keer verhuisd. In 1952 woonde ze aan de Catharinastraat 9 en later aan de Groenhofstraat 22, in de buurt van de Boekeloseweg, waar ze de mooiste jaren van haar leven, samen met haar tweede man en kinderen, heeft doorgebracht.⁸

Noten:

1. Merkwaardig is dat zijn naam niet wordt vermeld op het officiële schrijven waar de burgemeester van Hengelo(o) op 30 juni 1941 aan de commissaris der provincie Overijssel opgeeft welke communisten er op 25 juni 1941 door de gemeentepolitie, op last van de Sicherheitspolizei te Enschede, zijn gearresteerd.
2. Een haspel is een draaiende constructie van door latten verbonden kruisspaken of schijven, voor het tot strengen winden van garen.
3. Arolsen, brief gemeente Hamburg d.d. 14-03-1956 aan het Comité International de la Croix Rouge. In het bevolkingsregister van Hengelo(O) staat geschreven dat de familie Kok op 22 april 1939 aan de Boekeloseweg 177 heeft gewoond en vanaf 4 juli 1940 aan de Boekeloseweg 156. Waarschijnlijk heeft de familie

Kok van 1924 tot 1939 ergens anders, bij familie of in Drenthe, gewoond.

4. Heyl, b., *De vijf concentratiekampen in Nederland 1940-1945*. 20.
5. Oorlogsgravenstichting Lambertus Kok.
6. <https://www.Facebook.com/vriendenkringneuengamme/>
7. STIWOT Forum. Concentratiekamp Neuengamme (foto's)
8. Oorlogsgravenstichting, Lambertus Kok, Nationaal Archief

Grafsteen Lambertus Kok

Het erf Drilscholten of Zwavertsmaat

tekst Gerrit Welberg

We gaan ons de komende tijd verdiepen in de geschiedenis van het erf Drilscholten of Zwavertsmaat. Bij de naam Drilscholten zal bij velen een belletje gaan rinkelen. De Drilscholtenstraat was onderdeel van het Hengelose gifschandaal Old Ruitenborgh.

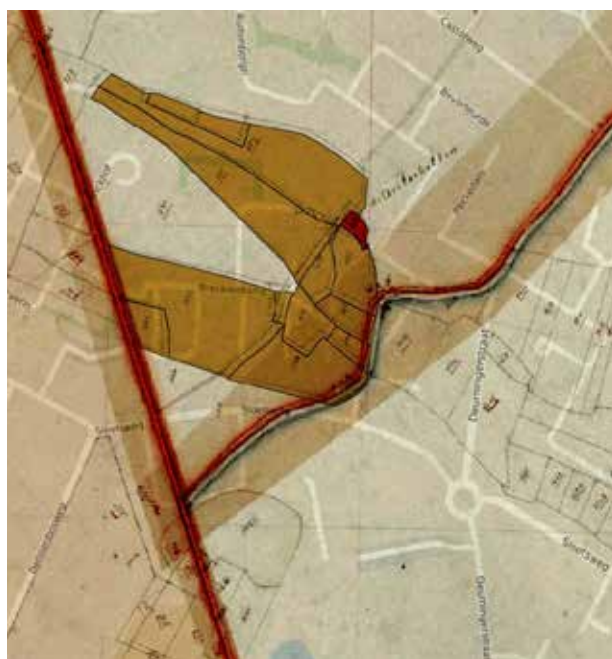
Het straatnaambord verwijst naar het vroegere boerenerf

Onder volgnummer 16 wordt dit erf genoemd in het erfoverzicht van Klein Driene dat is afgedrukt in 'Oald Hengel' nr. 5 van het jaar 2000. Op de bijbehorende kadastrale kaart uit 1832 betreft het nr. 27.

De naam 'Drilscholten' (Drilschoelt voor de authentieke Noorkers) herinnert ons aan de huidige Drilscholtenstraat en Zwavert (Zwouwert) aan de Zwavertsweg. Twee straten die nogal op een zekere afstand van elkaar liggen en kennelijk wat met elkaar te maken hebben. Jazeker hebben ze wat met elkaar te maken. De Zwavertsweg is genoemd naar het erf Zwavert dat gelegen was noordelijk van de spoorlijn Hengelo-Oldenzaal en als postadres Oude Postweg 154 had. Het middeleeuwse erf Zwavert (beschreven in Oald Hengel 2003 - 5 t/m 2007 - 4) was oorspronkelijk een bezit van de proost van het kapittel van Oldenzaal dat al in het jaar 954 is gesticht. Het erf werd tijdens de Reformatie geconfisqueerd en werd daarom Staatsbezit, dat wil zeggen een bezit van de gereformeerde Ridderschap van Overijssel. Vanwege de inkomsten die de Ridderschap uit dergelijke bezittingen verwierf was er een rentmeester aangesteld die jaarlijks de inkomsten over die bezittingen moest verantwoorden. Hierdoor is er redelijk veel documentatie bewaard gebleven. In de jaren twintig van de 18e eeuw was het voor de toenmalige boer op het erf Zwavert moeilijk om aan zijn verplichtingen (pacht/belasting etc.) te voldoen. Voor de Ridderschap reden om te besluiten de landerijen van het hofhorige erf te verhuren om er nog enige inkomsten van te kunnen ontvangen. In een overzicht van de verhuurde landerijen lezen we over de

De erfjes in Zwavertsmaat op de Hotingerkaart ca. 1780

Situering erf Drilscholten in 1832 met bijbehorende grond geprojecteerd op huidig stratenpatroon

'behuijsinge & landerijen daaraan gelegen, bij Gerrit ten Holtmaath in gebruik en selfs te onderhouden in dak en rak'. Jaarlijks moet daarvoor 18 gulden huur betaald worden waarvan het eerste jaar vervalt met mei 1728. En Jan Brissen heeft 'het klein huijsjen met eenig weijnig land' voor zes jaar lang in gebruik voor 8 gulden per jaar.¹ Het eigenlijke erf Zwavert bleef destijds in gebruik bij de boer op het erf Zwavert.

Trouwens, in het hoofdgeld-register uit 1723 is reeds sprake van Jan in Swaifersmaat waar voor twee personen hoofdgeld betaald moet worden. Ze zijn als 'arm' genoteerd.² En 'Swaifersmaat' blijkt, zoals verderop is te lezen, de plaats van het latere erf Drilscholten te zijn.

Naamsverklaring

Hiervoor blijken er dus twee erfjes te zijn die steeds worden geduid met 'Zwavertsmaat'. Erfjes dus, die liggen in een maat die behoorde bij het erf Zwavert. Een 'maat' (of moat in het Twents) is een lager gelegen stuk weidegrond. Het Nederlandse 'maat' (weide) is een nevenvorm van made, middelnederlands: made, maet, mede, meet, Oud-Hoogduits mad, Oud-Engels maed van 'maaien', 'hooiland'. Direct nabij het erf heeft een beek gelopen de zogenaamde 'Rotleiding'. Hij kwam vanaf de algemene begraafplaats aan de Oldenzaalsestraat en liep tussen de Castorweg en Sloetsweg, ging bij slager Koekenberg onder de Deurningerstraat door en langs het erf Drilscholten richting de Houtmaat. Later komen we terug op de naam 'Drilscholten'.

Situering erf Drilscholten in ca. 1930

Uit de rentmeestersrekeningen

De rentmeester van de proosdijgoederen noteerde in zijn rekening over 1735 als wönners in 'Swaaffers mate' Gerrit ter Holtmate en Hillen Jan of den Brissen. In de rekening van 1741 wordt als huurman Gerrit ter Holtmate genoemd. Het andere erfje was 'onverhuurd'. De rekeningen over 1742 t/m 1754 noemen steeds Gerrit ter Holtmate en Jan Hartman als huurders.

Uit de rentmeestersrekening, (getallen: opp. maten mud, schepel, spint)

Erfbeschrijving

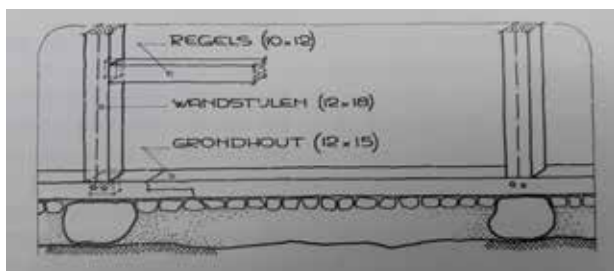
Vanwege de inkomsten die de Twentse erven leverden aan de Ridderschap van Overijssel was het logisch dat de Ridderschap toezicht hield op de toestand van haar bezit. Zo is er een erfbeschrijving uit 1748 die het volgende weergeeft: 'De verhuurde huisjes in Swaifersmaate zijn seer desolaat en moeten noodzakelijk gerepareerd worden.'³

Volkstelling uit 1748

Deze geeft het volgende weer: 'Maatgerrit en vrouw Geesken, daghuurder en kind Ale ouder dan tien jaar'. En: 'Maatjan en vrouw Janna, daghuurder, kind Geze ouder dan tien jaar en kinderen Jenne en Hermina jonger dan tien jaar' (4). De vernoeming naar de erfjes en de veel voorkomende voornamen maken het moeilijk om van deze ouderparen een huwelijk te vinden.

Stormschade

Op 16 maart 1748 werd een verzoek van Jan de Dekker (dekker mogelijk als beroep) in Swaifersmate bij de vergadering van de Ridderschap ter sprake gebracht vanwege het feit 'dat ter oorszaak zijn huis door de laatste storm geheel beschadigt en onwoonbaar was geworden'. Voor reparatie was volgens getuigenis van de timmerman 230 voet gevelplanken, een gevelrije (balk) van 18 voeten, 122 voeten grondhout, 4 oplangen en 2 span sporen nodig. Jan verzocht of de houtvester (in dienst van de Ridderschap) het benodigde hout mocht aanwijzen. In eerste instantie werd de griffier verzocht bij de ambtman Nilant te informeren 'of het wel van het interesse zij van de heren van de Ridderschap om het huisjen van de suppliant te repareren, en of niet beter was hetselve geheel af te

Het grondhout gedragen door veldkeien (uit: *De bouw van een Twentse boerderij* 1984)

Het grondhout vervangen door Bentheimer zandsteen

breken en het land te verpachten'. Pas in de vergadering van 30 november daaraanvolgend werd besloten dat de ambtman Nilant het benodigde hout 'met so veel menagie (zo zuinig mogelijk) als immer mogelijk is' aan te wijzen. Verlangd werd dat de huurman in plaats van hout 'tot de ondervoet' (grondhout) Bentheimer steen moest gebruiken. Maar dat moest hij wel zelf betalen, al mocht hij per voet Bentheimer steen 3 stuiver op de pacht in mindering brengen. Ook het arbeidsloon was voor eigen rekening.⁵

Op 28 november 1753 werd in de vergadering van de Ridderschap een verzoek van Jan in Swafermate besproken om het arbeidsloon van 13 gulden en 10 stuiver vergoed te krijgen. Men was er gauw klaar mee; 'Het verzoek ten requeste wordt afgeslagen.'

In dezelfde vergadering werd ook een verzoek van Gerrit ter Holtmaat behandeld. Gerrit vroeg om 40 gulden pachtvermindering vanwege de reparaties die hij gedurende 20 jaar aan zijn erf had verricht. Ook dit verzoek werd afgeslagen.⁶

Voorals het 2e en 3e kwartaal van de 18e eeuw is kenmerkend voor de verzoeken die gedaan worden door de pachters van de Twentse domeingoederen om het grondhout te mogen vervangen door de duurzame Bentheimer

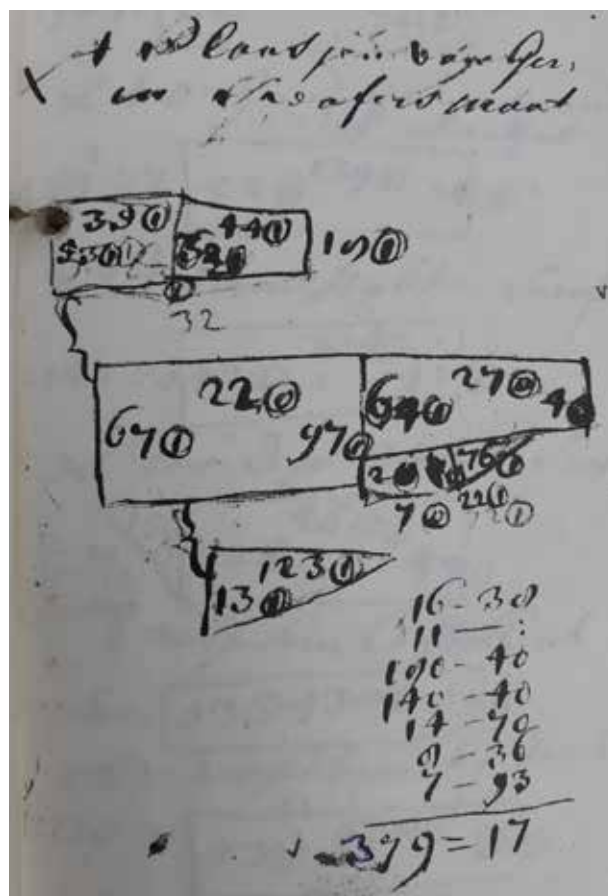
stenen. Nog altijd kunnen we deze Bentheimer stenen als fundering voor de buitenmuren van de Twentse erven aantreffen voor zover verbouwingen dat niet ongedaan hebben gemaakt.

Ontginning

Voorals in de 18e eeuw was het ontginnen van woeste gronden die nabij cultuurgrond van de boerderijen lag een gebruikelijke bezigheid. Uitbreiding van je grondareaal is immers nooit weg. Ook kwam het voor dat clandestien hutjes of kleine huisjes op markegrond werden gebouwd. Maar deze werkzaamheden werden zeker in de 18e eeuw niet zomaar getolereerd. Voor het provinciebestuur aanleiding om op 17 april 1749 een resolutie uit te vaardigen die inhield dat van alle marken geïnventariseerd moest worden welke nieuwe woningen gebouwd waren en hoeveel woeste of markegrond door wie was ontgonnen. In de opgave van Klein Driene wordt onder anderen Jan in Swafermate genoemd die een hoekje had ontgonnen ter waarde van 5 gulden.⁷

Opmeting

In 1750 werden de landerijen van het erf Zwavert in opdracht van de Ridderschap opgemeten en daarbij hoorde ook:

Opmetingen van de Zwavertsmaatplaatsjes in 1750

JAAA! DEZE IS LEUK!

GELINK OPTIEK, DE MOOISTE
BRILLEN VAN TWENTE!

TEAM GELINK OPTIEK SPECIAALZAAK
WEMENSTRAAT 51-53 | 7551 EW HENGELO
(074) 291 74 77 | WWW.GELINKOPTIEK.NL

**HOUTHANDEL
SCHARENBURG**

Ganzebosweg 335
7548 PT Boekelo
Tel. 074-3676253
Fax 074-3676611
Autotel. 06-53394623

E-mail: houthandel@scharenborg.com

www.scharenborg.com

twentie [design en dtp]

M.A. de Ruyterstraat 1
7556 CW Hengelo

074 - 29 10 244

info@twentie.nl twentie.nl

PROFESSIONEEL SCHILDERWERK MET OOG VOOR DETAIL

DE KONING SCHILDERS

NIEUWBOUW EN
ONDERHOUD VOOR:

- Particulier
- Woningbouw
- Utiliteitsbouw
- Industrie

OOK HET
ADRES VOOR:

- beglazing
- vloer-, wand- en
raambekleding
- kleur- en
technisch advies

100
De Koning Schilders
1906 - 2006

Hassinkweg 9, Hengelo.
Telefoon: 074-2913692.
E-mail: koning@introweb.nl

Heb jij het al eens geprobeerd?!

Appeltje van de dag

Iedere dag een voordelige
maaltijd voor **€ 10,95**

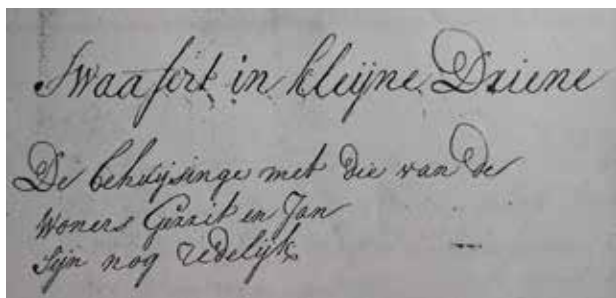
Kijk op www.deappelhengelo.nl voor het actuele 'Appeltje van de dag'

De Appel 2.0
Feesten & Partijen
Langestraat 29, Hengelo

'De Appel 2.0'
- Feest - Diner - Event

Kijk op www.deappel2punt0.nl voor meer informatie

Telefoonnummer: 074 - 20 40 044
Nieuwstraat 1, Hengelo en Langestraat 29, Hengelo

Staat van de erfjes in Zwavertsmaat

- 't Kottersplaasjen van Jan in Swaaffersmaat groot 1 mud en 1 schepel' (0,44 ha)
- 't Kottersplaasjen van Gerrit in Swaaffersmaat groot 1 mud 2 schepel en ¼ spint' (0,54 ha)⁸

Erfinspectie

In 1759 werd het erf Zwavert opnieuw beoordeeld op zijn conditie: 'De behuisinge met die van de woners Gerrit en Jan zijn nog redelijk'.⁹

In 1762 blijkt Jan in Zwavertsmaat 12 gulden en Gerrit in Zwavertsmaat 18 gulden als jaarlijkse pacht te moeten betalen. Deze pacht is in 1804 nog steeds hetzelfde.¹⁰

Controle op ontginningen

Niet alleen het provinciebestuur was alert op ontginningen, ook het markebestuur hield regelmatig controles en kennelijk kon men waarnemen wie waar en hoeveel had aangegraven. Tijdens de markevergadering van 18 augustus 1761 werd vastgesteld dat voor ontginningen die in 1734 waren gedaan nog steeds niet was betaald. Zo was Gerrit in Zwavertsmaat aangeslagen voor twee gulden voor vijf roeden ontginning. Jan in Zwavertsmaat zou 9 gulden betalen voor 19 ontgonnen roeden en nog een boete van drie gulden omdat hij een wal had 'uitgelegd'.¹¹ Mogelijk was Jan al een voorloper bij het opruimen van de kenmerkende Twentse houtwallen. Ook toen kon dat niet straffeloos gebeuren. Met hen die destijds voor de ontginningen op een jaarlijks te betalen bedrag waren gesteld werd in deze markevergadering afgesproken dat zij nog voor de twee achterliggende jaren moesten betalen. De bewoners van de Zwavertsmaat hadden het vaste bedrag zoals hiervoor is genoemd nog moeten betalen. Onduidelijk is of dat achteraf nog gedaan is.

Belastingen¹²

Ook voor de eenvoudige mensen van de erfjes in Zwavertsmaat golden belastingverplichtingen. Over de jaren 1761 t/m 1767 is een overzicht bewaard gebleven van de verschillende belastingen. Per jaar varieerden de aanslagen en we zien in het overzicht dat het totale bedrag per jaar in twee keer werd voldaan.

Diverse belastingen 1762 e.v. jaren

Het betrof betalingen voor:

	Gerrit in Zwavertsmaat	Jan in Zwavertsmaat
'Vuurstedegeld	1 - 4 - ..	1 - 4 - ..
Gemaal	1 - .. - ..	.. - 19 - ..
Geslagt	.. - 10 - ..	.. - 7 - ..
Diestbodengeld	.. - 10 - ..	.. - 10 - ..
Land en beesten	1 - 16 - 8	.. - 18 - 4
Reliqua*	.. - .. - ..	.. - .. - ..
	5 - .. - 8	3 - 18 - 4'

(gulden- stuiver- penningen)

* Overige, zoals schapen, bijen en varkens.

Hoofdgeld¹³

Uit de hoofdgeldregisters van de jaren 1764, 1765 en 1767 volgt dat zowel Gerrit als Jan in Zwavertsmaat hoofdgeld kunnen betalen respectievelijk voor drie en twee personen. Dat wijst op een zekere mate van welstand want het hoofdgeld maakte onderscheid tussen hen die wel konden betalen en hen die het niet konden betalen maar niet van 'de armenstaat trekkende' en hen die wel van de armenstraat trokken.

Wordt vervolgd

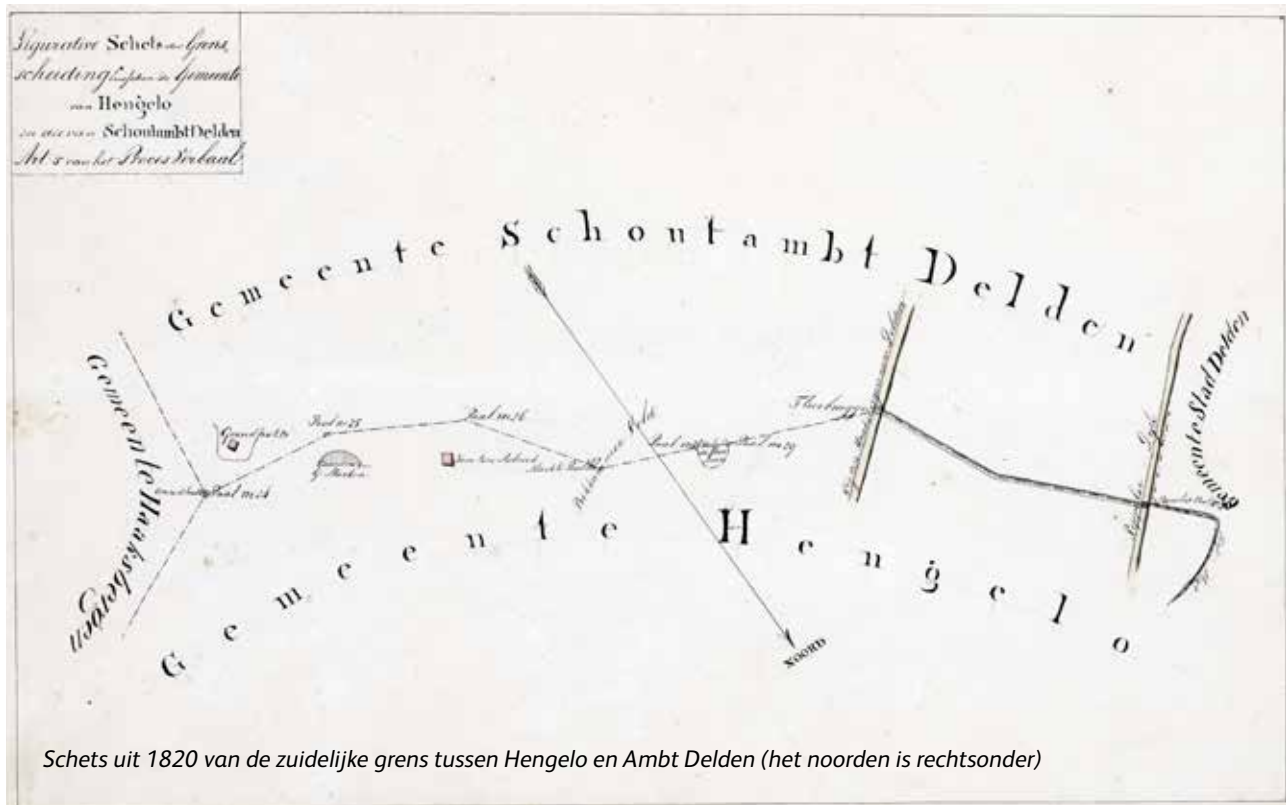
Noten

1. H.C.O., toegang 0004.1.1, inventaris nr. 823
2. Idem, toegang 0003.1, inventaris nr. 2683
3. Idem, toegang 0004.1.1, inventaris nr. 787
4. Idem, toegang 0003.1, inventaris nr. 2195
5. Idem, toegang 0004.1.1, inventaris nr. 52
6. Idem
7. Idem, toegang 0003.1, inventaris nr. 2519
8. Idem, toegang 0004.1.1, inventaris nr. 788
9. Idem, toegang 0004.1.1, inventaris nr. 790
10. Idem, inventaris nr. 791
11. Idem, toegang 0003.1, inventaris nr. 3721 e.v.
12. Idem, inventarisnr. 3903
13. Idem, inventaris nr.s 2689 en 2692, 2695

Markegrenzen in Hengelo (XIV)

- de grens met Delden -

Tekst: Gerhard Post

Schets uit 1820 van de zuidelijke grens tussen Hengelo en Ambt Delden (het noorden is rechtsonder)

Houten palen

In februari 2015 verscheen de eerste aflevering van Markegrenzen in Hengelo. Sindsdien schreven we meerdere afleveringen over de markegrenzen, maar nooit over de grens met Delden, omdat er niet veel over te vertellen was. Dat is de afgelopen twee jaar veranderd. Onze kennis komt vooral uit de grensbepalingen uit 1820 tussen de toen net opgerichte gemeentes. De gemeente Hengelo grensde in het zuidwesten aan Ambt Delden (paal N° 24 t/m paal N° 30), zie de figuratieve schets¹. Links (op de grens met Haaksbergen) is paal N° 24 te zien en rechts, aan de Peppelerdijk, paal N° 30, de Populierpaal.

De grens met de gemeente Stad Delden liep van paal N° 30 naar paal N° 31. Stad Delden grensde voor ongeveer een kilometer aan Hengelo, en was in het zuiden, westen en noorden omgeven door Ambt Delden. Ten noordoosten van de stad volgde het tweede deel van de grens tussen Hengelo en Ambt Delden. Deze liep vanaf paal N° 31 via paal N° 32, paal N° 33, veldkei N° 34 naar paal N° 1, op de grens met Borne.

Op de grens met Ambt en Stad Delden worden in totaal dus twaalf markeringen genoemd, waarvan er in 2015 maar één paal op zijn plek stond, paal N° 29. Van de twaalf markeringen wordt in 1820 bij vijf vermeld dat ze geplaatst moeten gaan worden, echte gemeentelijke grenspalen dus. Van één van deze, N° 1, is bekend dat hij in 1820 geplaatst is als eikenhouten driekantige paal 2. Het ligt dan voor de hand dat de andere vier ook in eikenhout uitgevoerd werden. De overige zeven zijn van origine markepalen, waarvan N° 33, aan de weg van Delden naar Hengelo, een Bentheimer zandstenen paal was en N° 34 een veldkei aan het voetpad van Delden naar Borne. Van de vijf andere wordt van vier gezegd dat ze van hout zijn.

Samenvattend lijkt het waarschijnlijk dat van de twaalf markeringen er tien van hout waren. In hoeverre deze palen later vervangen werden door stenen palen is onbekend. Nu staan er weer drie markeringen op de grens, alle drie van Bentheimer zandsteen.

Paal bij Carelshaven (1972, foto Derk Rouwhorst)

De stenen paal aan de weg van Delden naar Hengelo

De 'grooten Benthimer steenen paal' heeft tot 1972 aan de weg van Delden naar Hengelo gestaan. De foto toont links de bomen bij Carelshaven en rechts de nieuwe rondweg. De paal is lastig te zien, maar staat rechtsonder. De inscriptie is SD N 18, dat wil zeggen het 18e grenspunt van Schoutambt Delden. De paal kon hier natuurlijk niet blijven staan, maar wat ermee gebeurd is, is onbekend. Op 8 september 2020 is de replica geplaatst, net iets noordelijker aan de Umfassungsweg. Achter de paal ligt de oude landweer die de Breeriet inloopt. De inscriptie SD N 18 is weer aangebracht op de replica.

De herplaatsing kwam tot stand via een samenwerking tussen Landschap Overijssel, stichting Twickel en de Werkgroep Markegrenzen Hengelo, als onderdeel van het project 'Herstel klein Twents erfgoed'. De paal is afkomstig uit de tuin van Museum Hengelo, waar hij tot ruim twee jaar geleden de opstap naar de kantoorcontainer was.

De paal bij de Fliermeente

Dit is paal N° 29 in grensbepaling van Hengelo. Deze originele stenen paal draagt inscriptie H N 29. Naar ons idee is deze paal dus niet uit 1820, maar pas in de tweede

Paal in de Fliermeente

Replica van de paal bij Carelshaven (september 2020)

helft van de 19e eeuw geplaatst als vervanging van de houten paal uit 1820. De westgrens van Hengelo vertoont hier een rare instulping, zie de figuratieve schets. In 1820 werd paal N° 28 aan de zuidkant van de instulping geplaatst, en paal N° 29 aan de noordkant. De instulping is volgens Dick Taat veroorzaakt door de toenmalige schout van Schoutambt Delden, mr. Carel Frederik Herman Putman Cramer. Hij wilde dat de ontgonnen gronden van de instulping bij Ambt Delden zouden gaan horen. Het lijkt aannemelijk dat de markegrens tussen Grote Deldener Boermarke en de marke Oele Deldenerzijde hier kaarsrecht was.

De populierpaal

De populierpaal was het zuidelijke drie-gemeentenpunt van Ambt Delden, Stad Delden en Hengelo. De populierpaal was oorspronkelijk een driekantige paal. Wij vermoeden is dat ook deze (houten) paal later in de 19e eeuw is vervangen door de paal met inscriptie 'SD' die hierboven rechts is afgebeeld. Die paal moet dan met de aanleg van het Twentekanaal in 1936 verplaatst zijn, omdat de locatie midden in het kanaal ligt. Wij denken dat de paal toen naar de rand van camping Mooi Delden bij de Groene Brug, is verplaatst. Hier heeft in ieder geval een SD-paal gestaan, maar die is na de uitbreiding van de camping in 1979 afgevoerd naar de

Populierpaal (februari 2022)

gemeentewerf. Hij stond tot 1979 dus niet op de grens van Schoutambt Delden, ondanks de inscriptie 'SD', een extra aanwijzing dat hij verplaatst is. Vervolgens heeft hij van 1983 tot 2014 op het Rassingplein in Delden gestaan, samen met een andere SD-paal. Waar de andere SD-paal oorspronkelijk heeft gestaan is onbekend. Bij de sloop van de aanbouw van het stadhuis zijn ze op verzoek van de gemeente Hof van Twente afgevoerd door de aannemer. Dankzij de melding van deze aannemer in 2020 konden de twee SD-palen op 23 februari 2022 herplaatst worden³. De ene paal werd met toestemming van Rijkswaterstaat herplaatst aan het kanaal, iets meer naar Hengelo toe dan waar hij eerder stond. De foto toont deze situatie. Het verhaal kreeg een staartje omdat de eigenaar van de grond, het Rijksvastgoedbedrijf, op

de proppen kwam met een huurprijs van € 65,- per jaar. De gemeente Hof van Twente vond dit terecht te gek voor woorden. De paal is daarom in mei 2022 zo'n 300 meter westelijker aan het kanaal herplaatst, naar de plek waar de Kanaaldijk afbuigt naar de Vossenbrinkweg. Ook een mooie plek op de oude grens tussen Stad en Ambt Delden. Kijk eens opzij als u erlangs fietst.

Verwijzingen

- 1 Gedigitaliseerd door de Stichting Kadastrale Atlas Overijssel 1832.
- 2 H. Reynders, *Een drie-markenpunt, Oald Hengel*, februari 1985, pagina 19.
- 3 Voor meer details, zie <https://www.markegrenzen.nl/twente/TW-230/>.

Drukkerij Roelofs kleurt kwaliteit

Josink Esweg 23, Enschede T 053-430 63 60 E info@drukkerij-roelofs.nl
www.drukkerij-roelofs.nl

Geïnteresseerd in onze activiteiten?

Kijk op onze site
www.museumhengelo.nl

ZOMER
 notariaat

Hengelo www.zomernotariaat.nl

Juwelier Knoef
 dé fashionjuwelier

Nieuwstraat 15 Hengelo | 074-2912315 | www.juwelierknoef.nl

wilmink-oosterveld
 bouwbedrijf voor woning- & utiliteitsbouw

telefoon 074 - 266 70 36
www.wilmink-oosterveld.nl

Linderhof
 Installatie Techniek

Oelerweg 24 Hengelo
 074 -2431 000 info@linderhof-cv.nl

- Nefit HR.-ketels – Onderhoud – Service
- Designradiatoren
- Vloerverwarming
- Duurzame energie – Warmtepompen – Zonlichtsystemen
- Loodgieterswerkzaamheden
- Sanitair
- Zinkwerk

De straat waarin wij wonen

Willemstraat, een van de oudste straten

tekst Jos Schwertasek

De Willemstraat behoort tot de oudste straten van Hengelo. Op de kadastrale kaart van 1821 wordt de straat vanaf de Marktstraat (later Burgemeester Jansenstraat) aangeduid als Eerste Dwarsweg en vanaf de Langestraat tot aan de Marskant als Tweede Dwarsweg. Het laatste stuk tot aan de Emmaweg heette Derde Dwarsweg. Hoe origineel kun je zijn.

Nu moet je niet denken dat de dorpingen deze namen in het dagelijks verkeer hanteerden. Het eerste deel was gewoon 'Achter 't stadhoes'. Later werd dit Vismarkt (zie verderop). De Tweede Dwarsweg werd aangeduid met 'Stikknstroat.' Waarschijnlijk verwees het naar de omheiningen van de onbebouwde percelen afgezet met paaltjes. Of stonden er veel bonenstaken in dit stuk? Wie zal het zeggen. Het bewijs voor deze oude naam wordt geleverd door een vermelding in

een verkoopacte uit 1844 waarin beschreven wordt dat het huis staande op de hoek van de Pastorijstraat en Stikkenstraat wordt verkocht. Doch eind 19e eeuw kreeg de straat de naam die het nu nog heeft. Bij Raadsbesluit van 12 januari 1884 werden de toen bestaande straten in het dorp allemaal opnieuw benoemd. Deze drie dwarswegen werden vernoemd naar Koning Willem III.

De officiële vermelding luidde als volgt: *Willemstraat begint aan de Marktstraat tegenover de synagoge loopt Z.W. waarts, snijdt de Langestraat en de Pastoriestraat en eindigt aan de Marschkant.*

(De Marskant strekte zich toen uit tot de Berfloebek aan het begin van de Emmaweg.)

Afbraak

Aangezien het eerste deel tussen Burgemeester Jansenstraat en Langestraat helemaal verdwenen is door

Op de plek van de grote winkel van Eshuis hoek Langestraat staat nu de stadhuistoren. Omstreeks 1950.

Dammershein en echtgenote

de bouw van het nieuwe gemeentehuis (1962) gaan we in deze aflevering uitgebreid in op de oude situatie. Op dit deel staat nu het stadhuis van Hengelo. Woninkjes, waar als huisnijverheid de textielroem van Twente is geboren, moesten plaats maken voor de eisen van de moderne tijd.

Toen de plannen voor het nieuwe stadhuis op tafel kwamen vond men het wel jammer dat de oude pittoreske huisjes en huizen moesten verdwijnen. Er werden nog wel pogingen in het werk gesteld, ze op een of andere manier te behouden. Maar zoals dat vaker in Hengelo gebeurde, en nog gebeurt, leidde het niet tot een resultaat. Zo verdween het meest opvallende bijna drie eeuwen oude huis met de houten topgeveltjes.

De oude woning aan de Willemstraat

Enige jaren voor de Tweede Wereldoorlog besteedde de Nieuwe Hengelse Courant aandacht aan oude gebouwen in de gemeente Hengelo. Na een verslag over het eeuwenoude erve De Waarbeek had men in een oud huis aan de Willemstraat een balk met het jaartal 1668 ontdekt. Oud genoeg om er eens aandacht aan te besteden. We laten hier een bewerking volgen van de gegevens die destijds werden verstrekt door de toenmalige eigenaar/bewoner van het historische pand, de heer G. J. Hilbrink:

Dammers-Gait vertelt

“De huidige eigenaar vertelde ons, dat het huis reeds aan zijn vader en grootvader toebehoorde. Omstreeks 1850

was het een boerderij, een los hoes, dat links de stallen had, in het middenvoorgedeelte de deel en daarachter enige vertrekken. In de achterkamer vinden wij thans nog een prachtige ijzeren haardplaat waarop twee zwevende engelen voorkomen ter weerszij van een krans en twee trompetten. De plaat is geplaatst tegen een fond van prachtige tegels.

Het op de meeste plaatsen nog zeer gave eikenhouten vakwerk, dat zowel binnen als buitenhuis te zien is, en de oude put achter de woning geven de indruk van een eerbiedwaardige ouderdom. Het gehele huis, dat thans bestaat uit vier woningen, heeft een schuine kap, die gedekt is met rode grootdakse (?) pannen. In het rechter gedeelte van het huis lag vroeger over de gehele diepte de weefkamer, waarin vier getouwen stonden, waarop leden van de familie Hilbrink huisarbeid verrichtten. Een uitbouw aan den voorgevel vormde oorspronkelijk het verblijf van een zogenoemd 'klöpke' of 'kloppe', een lid van een religieuze lekenorde voor vrouwen.

Franse tijd

Zoals wij reeds zeiden, behoort het huis, waarin de woningen no. 10, 12, 14 en 16 zijn ondergebracht, aan de heer G.J. Hilbrink, die in de wandel Dammers-Gait wordt genoemd. Deze naam heeft in zekere zin een historische oorsprong. In de Napoleontische tijd heeft een voorvader van den huidige eigenaar een dam opgeworpen tussen het gedeelte van Hengelo, dat Frans gebied heette te zijn, en dat gedeelte dat puur Hollands was.

Het Franse gedeelte lag dan oorspronkelijk aan de zijde van de Nieuwstraat en het Hollandse Hengelo aan de zijde van den Brink. De man die de dam opwierp kreeg de naam van Dammers-Engbert, zijn zoon heet Dammers-Hein (zie foto).

Deze 300 jaar oude woning moest wijken voor de bouw van het nieuwe stadhuis. Omstreeks 1936.

Negentiende-eeuwse gevelwand vlak voor de afbraak. Omstreeks 1950.

Deze Dammers-Hein was fabrieksarbeider en tevens belast met het drogen van de brandweerslangen. Een dag na een brand of oefening kon je de slangen over het hek van de synagoge aan de Marktstraat zien hangen om te drogen.

Markante bewoners

Eind negentiende eeuw zwaaide een barbier de scepter in een deel van dit huis. Bij kapper Schelfhorst konden de wachtende klanten de meest lugubere verhalen horen. Bovendien kon men er het laatste nieuws vernemen. Voor zegge en schrijve één cent werd men er geschoren en wie er een cent bij deed stapte met een geurige sigaar de deur uit. Schelfhorst werd eens in Gronau gearresteerd wegens belediging van de Duitse keizer en kreeg een half jaar gevangenisstraf. Behalve barbier was hij ook dansmeester. Het zal er wel een vrolijke boel geweest zijn. Via een lange gang kwam men achter de woning, waar Turfheintje zich gevestigd had. Deze hield zich onledig met het schoonhouden van de straten en met vervaardigen van de daarvoor benodigde bezems. Een andere opvallende figuur die daar (rond 1880) woonde was Johanna Bruins, een oud vrouwtje dat bij mooi weer in de deuropening te vinden was. Ze was reeds op zesjarige leeftijd werkzaam geweest in de fabriek van de firma Pol; de Hengelose Bontweverij. Op latere leeftijd droeg zij een zwarte pruik met een knipmuts. Het is niet bekend of ze, zoals veel van dit soort dorpingen, een bijnaam had. In de jaren vijftig en zestig wisten de meeste Hengeloërs nog wel wie er met bepaalde personen met een bijnaam werden bedoeld.

Na bijna drie eeuwen het einde

In 1957-58 werd het huis gesloopt als waardeloze oude troep en verdween het pand dat, weliswaar niet opzienbarend, toch een geschiedenis van bijna drie eeuwen achter zich liet. Bij mijn weten werd het niet opgemeten en werden er weinig interessante bouwfragmenten bewaard. De aannemer die belast was met de afbraak nam de balk met het jaartal 1668 mee, en een oude put. De balk met het jaartal bevindt zich nu in Museum Hengelo. De put staat ergens in Hengelo in de tuin.

Verdere bebouwing

Naast het huis van Dammershein stond nog een typisch Saksisch huis dat ook 'reukloos' werd afgebroken. Evenals de rest van de huizen waarover nog wel het nodige te vertellen zou zijn.

Ze hebben allemaal hun eigen geschiedenis. Naast het Saksische huis dat waarschijnlijk ook uit de 17e eeuw dateerde, verrees eind negentiende eeuw een groot herenhuis. Uiteraard heeft het verschillende bewoners gehad, maar als je boven de tachtig bent herinner je je misschien nog dat de klokkenmaker Martinus van Wezel er woonde. Hij woonde er van 1938 tot 1955. In de andere helft woonde de familie Beernink, wier schoonzoon bakker Wolff van de Nieuwstraat was. Verder bood het ook een tijdlang een onderkomen aan de antiekzaak van Willem Horstink. De zaak verhuisde later, met een tussenstop in de noodwinkels aan de Oldenzaalsestraat naar de Deldenerstraat, waar nu een coffeeshop is gevestigd. Museum Hengelo is nog in het bezit van een door hem geschonken kroonluchter.

Het grote herenhuis van Beernink huisvest later antiquair Horstink. Daarnaast woonde de familie Heukers. Omstreeks 1925.

Kantoortje Jan van Alphen

Het kleine huisje dat daarnaast stond kreeg bekendheid als kantoor van de negentiende-eeuwse wethouder en kamerlid Jan van Alphen (van 1-12-1829 tot 15-7-1911), die op Het Wilbert woonde. Blijkbaar was het voor het uitoefenen van zijn functie als bestuurder van het dorp Hengelo wel zo makkelijk dat de gemeentebode de stukken hier kon afleveren en niet helemaal naar zijn huis op Het Wilbert hoefde te lopen. Doch de knecht van Jan van Alphen was wel de klos. Hij moest daar elke dag de post ophalen en kon zo de stukken van de gemeente meenemen. Na Van Alphens overlijden in 1911 zal het huis wel verkocht zijn. De laatste bewoner was de kachelsmid Herman Fransen die er tot de sloop in 1956 verbleef.

Twentse Taveerne

Het witgepleisterde pand daarnaast heeft ook een hele geschiedenis. Oorspronkelijk was het net zo'n boerenhuis als de andere in deze rij. In de jaren dertig huisvestte het een café geëxploiteerd door Jacob Kolk. Toen na de oorlog het uitgaansleven weer op gang kwam was hier de eerste 'nachtclub' van Hengelo. De Twentse Taveerne, afgekort tot TT, met de bekende Wieb Stuuroop aan de piano. Dit alles verdween ook in 1956.

Kees Eshuis

Het grote pand op de hoek van de Langestraat had een huisnummer dat behoorde bij de Langestraat. Het heeft een lange geschiedenis, maar het is altijd een winkel geweest. De namen van deze winkels zegt niemand nog iets. In 1937 werd de oude winkel afgebroken om de Langestraat te verbreden. Er verscheen een groot modern bakstenen gebouw waarin antiquair Kees Eshuis zijn tentoongestelde antiquiteiten verkocht. Naast dit huis zat in de jaren vijftig de radiozaak Radioko gedreven door de heer Plug.

Na afbraak van het monumentale pand verhuisden zowel Eshuis als Plug naar nieuwe winkels aan de Nieuwstraat, waar zij weer burens waren. In het pand waar Plug zijn radiozaak dreef is nu een zaak in bruids- en feestmode gevestigd.

De Vischmarkt

Aan de achterzijde van het oude gemeentehuis zat een klein blauw gietijzeren bordje dat je nu in Museum Hengelo nog kunt zien met het opschrift 'Vischmarkt.' Het was bedoeld als aanduiding van het plein tussen de gebouwen, behorend tot het gemeentehuis en de overzijde, hier boven beschreven. Er werd zelfs een voorziening gebouwd voor de verkoop van vis, maar een groot succes is het niet geworden.

Het duurde echter niet lang of het plein achter het oude raadhuis kreeg in de volksmond de naam Geuverspleintje. Genoemd naar de achter het gemeentehuis wonende straatveger Jantje Geuvers.

Naoorlogse Markt

Dit alles is maar een fractie van de weliswaar niet opzienbarende maar toch interessante geschiedenis van dit deel van het dorpse Hengelo. De huizen grenzend aan de achterkant van het gemeentehuis werden al in de jaren twintig afgebroken om het plein groter te maken. Het was zo ruim dat het plaats bood aan de aankomende en vertrekkende autobussen. Na de oorlog stonden er elke woensdag en zaterdag lange rijen marktkramen die doorliepen naar de Langestraat en het Willemsplein. Met aan het begin de ijscoke van Assink, een verhaal op zich.

Vaarwel oude stadhuis

Maar aan alles kwam een eind toen na de afbraak van alle bovengenoemde bebouwing, onder grote belangstelling de eerste happen zand met een dragline uit de grond werden getild en er een start werd gemaakt met de bouw van het nieuwe stadhuis. Het zal duidelijk zijn dat er moeilijk een andere oplossing was geweest. De nostalgie naar het oude stadhuisje kwam pas veel later op gang. En als je kijkt naar wat er is gebeurd met de Pastoriestraat waar twee eeuwenoude panden, Het Neutje en Dokter Poolhuis, met veel kosten prachtig werden gerestaureerd zinkt je de moed wel in de schoenen. Het moest de aanzet vormen tot een herwaardering van de oude dorpsbebouwing. Het werd een eigentijds uitgaanscentrum!

Wordt vervolgd

Agenda

April in teken 80 jaar April-meistaking

Op 29 april is het 80 jaar geleden dat bij Stork in Hengelo een spontane staking uitbrak. Het was een protest tegen oproep van de bezetter dat alle militairen die in mei 1940 hadden gevochten zich alsnog moesten melden als krijgsgevangene om vervolgens in Duitsland te gaan werken voor de Arbeitseinsatz.

De staking verspreidde zich razendsnel over de rest van Nederland. Meer dan 500.000 mensen legden uiteindelijk het werk neer. Hoewel het de grootste verzetsactie tegen de Duitse bezetter was, heeft deze staking nooit de aandacht gekregen die de Februaristaking wel kreeg.

Dit jaar is de eerste grote herdenking van deze staking, niet alleen in Overijssel, maar onder meer ook in Groningen, Friesland en Limburg.

Lezingen

In onze lezingen-serie geven deskundigen hun toelichting op bepaalde aspecten van het verhaal van onze stad.

Woensdag 15 februari

19:30 Lezing 'Monumenten van Hengelo' door Marinus van Rooij.

Donderdag 16 maart 2023

19:30 Lezing 'Monumenten van Hengelo' door Marinus van Rooij.

Donderdag 30 maart 2023

19:30 Lezing 'Een brandende kwestie' door Norbert Eeltink

Stadswandelingen

Eerste zondag in de maand 14.00 uur. Start- en eindpunt het Lamboijhuis, dus niet bij het museum.

Speurneuzen

Op de tweede vrijdag in de maand bent u vanaf 13:30 uur welkom in het museum. Wij vragen dan u hulp bij het vinden van de nog ontbrekende gegevens in ons fotoarchief.

Programma Herdenking April-meistaking

9

MAART

Première Film jeugdtheater Barst "Er hoeft er maar een te beginnen" in Burgerzaal stadhuis. In de loop van de maand wordt de film ook vertoond in de groepen 7 en 8 van de Hengelse basisscholen.

30

MAART

Lezing "April- mei stakingen" NIVON

1

APRIL

Onthulling plaquette "Herdenking" bij Techniekhuis, het pand van Stork Pompen aan de Lansinkesweg..

1

APRIL

Opening tentoonstelling Dienstgebouw Stork (duurt tot 3 juni)

3

APRIL

Lezing D. Blok "Verzetsgroep Hazemeyer" in Oyfo

6

APRIL

Muziektheater Hengelo Heroes 1943, in ROC.

12

APRIL

19.30 uur Filmvertoning Museum Hengelo.

16

APRIL

Boekpresentatie "Verzet op leven en dood" Hilversum. Later in de maand ook een presentatie bij Broekhuis Hengelo.

21

APRIL

Opening tentoonstelling Museum Hengelo t/m 6 mei
14.30 uur Filmvertoning Museum Hengelo

26

APRIL

Try-outs Theaterspektakel "Vergeten Twentse Lente" Vliegveld Twente

29

APRIL

's Middags: Lokale Herdenking. Hal 43 Stork
's Avonds: Première Theaterspektakel "Vergeten Twentse Lente" Vliegveld Twente (4 juni laatste opvoering)

4

MEI

Herdenking st. Lambertusbasiliek

5

MEI

Bevrijdingsmaaltijd Hengelo

Storkwandelingen

Op diverse dagen in april verzorgt de Verhalenkraal Stork-wandelingen waarbij de geschiedenis wordt verteld.

ZENGERINK

Makelaars & Hypotheekspecialisten

VERKOOPPLANNEN?

- Wij komen geheel vrijblijvend de waarde van uw woning taxeren
- Vertrouwd in uw wijk!
- Gratis deelname aan ons eerstvolgende OPEN HUIS
- Geen verkoop - Geen kosten
- Geen opstartkosten
- Wij maken graag met u een afspraak: 074 – 243 10 10

zengerink.nl

Zengerink. Zeker.